

ДМИТРО ДОРОШЕНКО ЯК ІСТОРИК СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ І СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Видатний український історик Дмитро Іванович Дорошенко залишив по собі багату науково-літературну спадщину, що налічує більш, ніж 1000 одиниць наукової продукції. Більшість з цих праць були написані й опубліковані вже в еміграції. У цей період з'явилися і головні роботи вченого – “Нарис історії України”, “Огляд української історіографії”, “Слов'янський світ в його минулому й сучасному”, “Православна церква в минулому й сучасному житті українського народу”, “Історії України 1917–1923 рр.”, “Гетьман Петро Дорошенко. Огляд його життя й політичної діяльності” та ін. – які забезпечили Д. Дорошенкові стале місце в українській історичній науці й одночасно стали міцним підґрунтям для майбутніх досліджень.

В сучасній українській історіографії Д. Дорошенко найбільше відомий як фахівець у галузі історії України й української історіографії, проте вагомим є й доробок дослідника у сфері історії слов'ян і Східної Європи. Ще в студентські роки він почав вивчати історію білоруського народу. У 1906 р. в “Рідному краї” (ч. 35) було опубліковано розвідку Д. Дорошенка “Дещо про білоруське письменство”¹, у 1908 р. вийшла його праця “Білоруси і їх національне відродження”². Дипломну роботу в Київському університеті він захистив за темою “Слов'янофільство Герцена”³. І в подальшому історик розробляв окремі питання історії та культури слов'янських народів⁴.

Пізніше, в еміграції професор Д. Дорошенко продовжував свої дослідження в галузі слов'янознавства⁵. Він активно працював в українських

¹ Д. Дорошенко, *Дещо про білоруське письменство*, Рідний край, ч. 35 (1906) 6–7.

² Д. Дорошенко, *Білоруси і їх національне відродження*, К. 1908, 32 с.

³ *ЦДАВО України*, ф. 3876, оп. 1, спр. 47, арк. 88.

⁴ Д. Дорошенко, *Адам Міцкевич. Його життя і твори*, К. 1919, 47 с.; Д. Дорошенко, *Білоруси та їх національне відродження*, Кам'янець-Подільський 1919, 42 с.; D. Doroszenko, *Odrodzenie Białorusi*, Przegląd Krajowy (Київ) 3 (1909) 9–10; Д. Дорошенко, *Чеські культуртрегери на Україні*, Рада (Київ), ч. 169 (1911); Д. Дорошенко, *Польщизна на Україні*, Рада (Київ), ч. 159, 161 (1911); Д. Дорошенко, *Польський слов'янофіл ворогом українства*, Рада (Київ), ч. 173 (1911); Д. Дорошенко, *Дещо про білоруський рух (з віленських вражіннів)*, Рада (Київ), ч. 150 (1912) та ін.

⁵ D. Dorošenko, *Njěsta o srpsko-ukrajinskim jednošajime*, Jugoslavenska Njiva (Zagreb), nr. 26 (1921); D. Dorošenko, *O velikorusko-ukrajinskim jednošajima*, Velikemu Slavenu, Zagreb 1922, s. 64–69; Д. Дорошенко, *В гостях у найменшого слов'янського народу*, Літературно-науковий вісник, Л. 1924, кн. 3, 4, с. 278–280; D. Dorošenko, *Bělorusové, jejich hnuti a písemnictví*,

та чужомовних виданнях, які займалися вивченням проблем історії слов'ян і Східної Європи: “The Slavonic Review” та “The Slavonic and East European Review” (Лондон); “Zeitschrift für osteuropäische Geschichte” та “Zeitschrift für Slavonische Philologie” (Берлін); “Slavische Rundschau. Germano Slavica” та “Slovansky Přehled” (Прага); “Jugoslovenska Njiva” (Загреб); “Biuletyn Polsko-Ukraiński” та “Przegląd Współczesny” (Варшава) та ін., – де він публікував наукові та науково-популярні статті й рецензії з цієї проблематики⁶.

Д. Дорошенко брав активну участь у міжнародних слов'янознавчих з'їздах і конференціях: у 2-ому з'їзді слов'янських етнографів у Польщі (червень 1927 р.)⁷, у конгресі Федерації істориків Східної Європи (серпень 1933 р., Варшава)⁸, у 2-ому міжнародному з'їзді славістів (вересень 1934 р., Варшава)⁹. Ним було прочитано низку курсів з слов'янознавства в українських вищих навчальних закладах за кордоном – Українському науковому інституті в Берліні та Українському високому педагогічному інституті імені М. Драгоманова¹⁰. В 1923 році за значний внесок у вивчення історії слов'янських народів професор Д. Дорошенко був обраний членом-кореспондентом High School of Slavonic Studies of the University of London (Вищої школи славістичних досліджень лондонського університету)¹¹.

Головною працею Д. Дорошенка у галузі слов'янознавства є три томна монографія “Слов'янський світ в його минулому й сучасному”, яка вийшла 1922 р. у Берліні¹². Над нею історик почав працювати, перебуваючи в еміграції. При її написанні було використано джерела та літературу австрійських – головним чином віденських – архівів й бібліотек.

Slovanský Přehled. 1914–1924. Sborník, Praha 1925, s. 295–301; 379–380; Д. Дорошенко, *Політика Польщі супроти національних меншостей*, Бюлетень гетьманської управи. (Берлін), ч. 13 (1931) 6–12; D. Doroschenko, *Was ist osteuropäische Geschichte? (Zur Abgrenzung der ukrainischen und russischen Geschichte)*, Zeitschrift für osteuropäische Geschichte, Band IX., Heft 1. (1934) 21–67; D. Doroschenko, *Die Rolle der Ukraine in der Geschichte Osteuropas*, Deutsche Monatshefte in Polen (Posen), 1937, Dezember, S. 245–253; Д. Дорошенко, *Старонка з маїх успамінаў (сьветлай памяці Фр. Багушэвіча)*, Записы Беларускага Навуковага Таварыства, Вільня 1938, сшытак I, с. 30–34 та ін.

⁶ Більш детально див.: *Бібліографія наукових праць проф. Д. Дорошенка за 1899–1942 рр.*, Прага 1942; *A Survey of Ukrainian Historiography by D. Doroschenko*, Ukrainian Historiography 1917–1956 by O. Ohloblyn, New York 1957, p. 395–410.

⁷ ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 777, арк. 96.

⁸ *Міжнародний з'їзд істориків у Варшаві*, Діло (Львів), 1933, 26 серпня.

⁹ ЦДАВО України, ф. 3859, оп. 2, спр. 35, арк. 69.

¹⁰ *Ibid.*, ф. 3972, оп. 1, спр. 252, арк. 2.

¹¹ *Ibid.*, ф. 4432, оп. 1, спр. 3, арк. 386.

¹² Д. Дорошенко, *Слов'янський світ в його минулому й сучасному*, Берлін 1922, т. 1, 239 с.; т. 2, 258 с.; т. 3, 264 с. Про цю працю детально див.: Д.В. Бурім, “Слов'янський світ” Дмитра Дорошенка, Наукові записки. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. Збірник праць молодих вчених та аспірантів, К. 1996, т. 1, с. 387–400.

“Слов’янський світ” написано досить швидко: основну роботу над монографією було завершено менш ніж за два роки (1920–1921 рр.). Восени 1920 р. текст був готовий і автор перевіряв його, працюючи в Forschungsinstitut für Ost und Orient у Відні, де була гарна бібліотека з українознавства та слов’янознавства¹³. Передмову датовано січнем 1921 року, а всередині цього ж року книжка вже повністю була готова до друку. Це був дійсно короткий термін, якщо взяти до уваги те, що Д. Дорошенко працював у несприятливих для наукової праці умовах еміграційного життя, та великий обсяг матеріалу, опрацьований автором.

Поява “Слов’янського світу” викликала значний інтерес, і не тільки в науковій сфері. Численні рецензії та відгуки на його адресу з’явилися на сторінках українських і чужомовних видань¹⁴. Відзначалося не лише те, що це був “перший підручник з слов’янознавства в українській науковій літературі”¹⁵, а й те, що в тогочасній слов’янознавчій літературі праці Д. Дорошенка належало одне з перших місць¹⁶. Щоправда, поряд з цим на адресу “Слов’янського світу” та його автора було висловлено низку критичних зауважень, багато в чому справедливих.

Чим можна пояснити появу праці подібного характеру саме в ті роки?

Над цим питанням замислювалось чимало дослідників наукової спадщини історика. Так, І. Борщак писав, що історія цієї книжки йому невідома і він “не знав, що саме спонукало Д. Дорошенка написати таку працю”¹⁷.

Враховуючи історичні процеси в слов’янських країнах (і насамперед в Україні), свідком яких був історик, та його власні погляди, можемо дійти таких висновків.

Кінець XIX ст., особливо початок XX ст. внесли значні зміни в життя слов’янських народів. Слов’яни виходять на європейську та світову арену як активний й реальний політичний чинник. Поляки, чехи, словаки, болгари, серби та інші південнослов’янські народи здобувають незалежність і будують національні держави. Щодо українців, то вони теж на деякий період виборюють собі незалежність та право самостійно організовувати

¹³ Вячеслав Липинський. *Архів*, том 6, *Листи Дмитра Дорошенка до Вячеслава Липинського*, Філадельфія 1973, с. 27.

¹⁴ Див.: Україна (Київ), кн. 6 (1925); Громадський вісник (Львів), ч. 43 (1923); Світ дитини (Львів), чч. 21–22 (1922); Нова Україна (Прага), чч. 13–15 (1922); Česko-Lužický Věstník (Praha 1923); Obzor (Zagreb), g. III (1922) та ін.

¹⁵ М. Кордуба, *Рецензія на книгу Д.І. Дорошенка “Слов’янський світ в його минулому й сучасному”* (Берлін, 1922), *Літературно-науковий вісник* (Львів), кн. 6 (1923) 185.

¹⁶ О. Бочковський, *Рецензія на книгу Д.І. Дорошенка “Слов’янський світ в його минулому й сучасному”* (Берлін, 1922), *Нова Україна* (Прага), чч. 13–15 (1922) 104.

¹⁷ І. Борщак, *Дмитро Дорошенко*, Україна (Париж), ч. 5 (1951) 375.

своє національно-державне життя. Однак невдовзі Україна увійшла до складу радянської держави. При цьому деякі українські землі опинились у складі Польщі та Чехословаччини, а значна кількість українців була змушена виїхати за кордон і перебувала в еміграції. Щоправда, українські визвольні змагання і реалії самостійного національно-державного життя залишили стійкий слід у свідомості українців.

Саме в цей час відбуваються глибокі зміни в свідомості слов'ян, що було пов'язано з національно-культурним і політичним відродженням. Пробуджується великий інтерес до минулого свого народу й слов'янства в цілому. При цьому перед історичною наукою постають якісно нові завдання.

Слов'янознавство виходить на досить високий рівень. Накопичення і обробка численних фактів, розробка окремих аспектів політичного, соціально-економічного й культурного життя слов'янських народів дозволили перейти до систематичного, комплексного вивчення історії слов'янства¹⁸.

Українські історики теж звертаються до історії слов'ян¹⁹. Проте тогочасне українське письменство залишалось “небагатим на книжки про життя чужих народів (в тому числі і народів слов'янського світу), національний рух серед них та про їхній культурний розвиток”²⁰.

“Слов'янський світ” Дмитра Дорошенка можна розглядати як своєрідну відповідь на актуальні національно-політичні, культурно-освітні та наукові питання і потреби тогочасного українського життя.

Слушною з цього приводу є думка Б. Крупницького, який, немов би відповідаючи на поставлене І. Борщакком запитання про причини й історію написання “Слов'янського світу”, зазначав, що Дмитро Іванович Дорошенко, як педагог і науковий та громадський діяч “мав перш за все на увазі завдання, які в першу чергу потрібні були для української нації”²¹. Так у 1922 р. в Берліні з'явилися три томи “Слов'янського світу в його

¹⁸ Результатом такого вивчення стали роботи: Л. Нієдерле, *Словански свет. Земеписни а статистіки образ соучасного слованства*, Прага 1910; Л. Нієдерле, *Слованске старожитності*, Прага 1902, т. 1; 1904, т. 2; *Слованство. Образ його минулості а прітомності*, Прага 1912; Т. Флоринский, *Статистично-етнографический обзор современного славянства*, К. 1907 та інші.

¹⁹ О.М. Пипін, В.Д. Спасович, *Обзор истории славянских литератур*, Санкт-Петербург 1865; *Очерк истории чешской литературы*, К. 1886; *Очерки из истории славянских литератур*, К. 1893 та А.І. Степович, *Очерки истории сербо-хорватской литературы*, К. 1899, а також праці М. Державина, О. Потебні, М. Сумцова та ін.

²⁰ Д. Дорошенко, *Слов'янський світ в його минулому й сучасному*, т. 1, с. 5.

²¹ Б. Крупницький, *Сорокаліття літературно-наукової діяльності професора Д. І. Дорошенка*, [в:] Д. Дорошенко, *Православна церква в минулому і сучасному житті українського народу*, Берлін 1940, с. VI.

минулому й сучасному” – ця “перша оригінальна праця такого роду в українській літературі”²².

Сам Д. Дорошенко так пояснював свій інтерес до історії й культури слов’янських народів: “Тепер, коли життя українського народу зсунулось вже з мертвої точки і коли йому в огні війни і соціальної революції доводиться викувувати свою долю, завойовувати собі будучність, взаємини до слов’янських народів, що майже всі вибороли собі державно-національну незалежність, набирають для нас іншого характеру, значення далеко більш реального й практичного, ніж це було досі. Пізнати ці слов’янські народи, познайомитися з їх життям і побутом, стає неминучою передумовою наших з ними відносин та взаємин”²³.

Праця Д. Дорошенка складається з 11 нарисів, присвячених окремим слов’янським народам. При цьому автор розглядає кожний з них як “цілком самостійний, з своєю власною історією, літературою та письменством”²⁴. Нариси присвячені білорусам, болгарам, великоросам, кашубам, лужицьким сербам, полякам, сербо-хорватам, словакам, словінцям, українцям і чехам. Перелік народів, чия історія розглядається в монографії, досить цікавий: автор виділяє як окрему народність кашубів і в той же час майже не згадує про македонців, які визнані окремим етносом багатьма істориками та етнографами (за винятком болгарських). Розділ “сербо-хорвати” поділено автором на шість менших частин: серби державні, хорвати, серби в Угорщині, Далматія і Дубровник, історія Чорногорії, Боснія.

Історію та культуру кожного народу автор викладає за загальним планом: етнографічні межі розселення (дуже детально); статистичні дані про кількість представників народу в окремих районах; короткий нарис історії (головна увага приділяється історії політичній, соціально-економічний розвиток майже повністю залишається поза межами дослідження), література, наука та мистецтво; національно-громадське життя. До кожного з розділів додано досить широку бібліографію наукових праць з історії та культури цього народу.

Щоправда, не всі нариси вийшли однаково якісними. До найбільш цікавих і повноцінних можна віднести розділи про білорусів, великоросів та українців. Докладні також статті про чехів й південнослов’янські народи. Огляди історичного та культурного життя лужицьких сербів і особливо кашубів вийшли занадто стислі, що зрозуміло, враховуючи їхню чисельність й тогочасний рівень культурного і політичного розвитку.

²² Б. Крупницький, *Сорокаліття літературно-наукової діяльності...*, с. VI.

²³ Д. Дорошенко, *Слов’янський світ в його минулому й сучасному*, т. 1, с. 8.

²⁴ *Ibid.*, с. 20.

Відомості про науку та мистецтво не в усіх нарисах однаково повні. З розділів про науку ми дізнаємося головним чином про досягнення в області історіографії, філології, етнографії, при цьому автор нічого не говорить про науки природничі та математичні. Огляд музичної творчості подано в нарисах, присвячених полякам, українцям, чехам. У інших слов'ян про це навіть немає згадки.

Щодо бібліографії, здається, Д. Дорошенкові в основному вдалося досягти мети – “допомогти читачеві орієнтуватися серед великої літератури слов'янознавства”²⁵. В його праці дійсно використано “найважливіше і доступне” на той час з обсягу досліджень, присвячених проблемам історії та культури слов'янських народів. При цьому автор особливу увагу звертає на українські видання. Позитивною рисою монографії є також зазначення істориком українських перекладів творів слов'янських авторів.

Д. Дорошенко вважав за “потрібне для української нації” написати працю, де було б подано “життя слов'янських народів, їх історію, розвиток їх умового життя й письменства”. При цьому предметом особливої уваги автора є “історія національного відродження слов'ян, їх боротьба за своє культурно-національне й політичне визволення”²⁶.

Та якщо Д. Дорошенко так визначає коло питань та проблем, які будуть висвітлені у дослідженні, то ідейне завдання історик формулює таким чином: “Ідея моєї книги далека від якихось “слов'янофільських” тенденцій і поглядів, ніби всім слов'янам властиві спільноти інтересів – в противенстві до груп інших народів; ... в питаннях про спільність державних та національних інтересів народів між собою, серед різних факторів, що на цю спільність впливають, однакове расове походження та племінна приналежність самі по собі грають незначну роллю. У житті слов'янських народів під теперішній час ... ми мали або маємо й досі перед собою приклади найзапеклішого – бо братнього ворогування Українців з Поляками (в Галичині), Сербів з Болгарами, Чехів з Поляками й т.д”. Д. Дорошенко вважав, що життя слов'янських народів, їх історія, а особливо історія національного відродження і боротьба за своє культурно-національне і політичне визволення, розвиток їх умов життя й письменства, повинні бути особливо цікаві для українського читача, як образ життя і долі народів, які жили і розвивалися в умовах, до нас дуже подібних, або були в дійсності тісно зв'язані з нами історичною долею, впливами на нас, або й самі нашого впливу на собі зазнавали”²⁷.

²⁵ Д. Дорошенко, *Слов'янський світ в його минулому й сучасному*, с. 8–9.

²⁶ *Ibid.*, с. 8.

²⁷ *Ibid.*

Історик не займає традиційної для XIX століття слов'янофільської позиції. На думку Б. Крупницького, Дмитро Дорошенко у цьому випадку відходить від традиції “безінтересового слов'янофільства, опертого на певні ідеалістичні представлення, без огляду на власні інтереси”, що виробилась на Україні в XIX столітті²⁸. Це є погляд українського державника з критичним підходом до ідеї слов'янської спільності. Але все ж таки Д. Дорошенко не відкидає повністю ідеї про спільність слов'янських інтересів. В основу новітнього слов'янського світогляду покладено державні потреби кожного слов'янського народу зокрема. Але кожний слов'янський народ має задовольнити ці потреби, не виключаючи справедливих інтересів інших народів.

У цьому погляді на проблему національно-політичних та державних відносин ми маємо справу не лише з позицією історика-дослідника, а й державного діяча, політика, дипломата. Ми вправі розглядати його і як один з принципів зовнішньої політики Української Держави 1918 р., що його намагався впровадити у життя Д. Дорошенко, будучи міністром закордонних справ.

Безумовно, такий підхід до з'ясування національних питань є багато в чому правильним і доцільним, бо за головний критерій тут взято об'єктивність. Але національно-політичне життя, міжнародні стосунки не завжди можуть бути утиснуті в межі цієї формули. Автор і сам звертає увагу на спільні закономірності політичного, соціального та культурного розвитку слов'янських народів і вказує на деякі спільні інтереси слов'ян, на існування ідеї слов'янської єдності тощо. Хоча при цьому історик різко розмежовує “ідеї слов'янської взаємності на основах рівності й братерства” та “мрії московських слов'янофілів про те, як “славянскія ручьи сольются въ русскомъ море”²⁹.

У “Слов'янському світі” подано своєрідну історію прямування слов'янських народів до здобуття незалежності та розбудови власних держав. Слов'янські народи пройшли приблизно однаковий, так би мовити, державний шлях: 1 – утворення держави та її розвиток; 2 – втрата державності й існування в складі іншої держави зі збереженням різного ступеня самостійності; національне відродження і боротьба за незалежність; 3 – відбудова держави.

Національне відродження слов'ян поділено автором на декілька етапів. Перший етап – духовне відродження – відбувається в сфері науковій

²⁸ Б. Крупницький, *Д.І. Дорошенко і слов'янський світ*, Український літопис (Аугсбург), ч. 1 (1953) 5.

²⁹ Д. Дорошенко, *Слов'янський світ в його минулому й сучасному*, т. 1, с. 6.

(головним чином, це історія, мовознавство, етнографія) та літературній і охоплює переважно інтелігенцію. Другий етап – національно-культурне відродження. В цей період ідеї, розроблені на першому етапі, поширюються серед народних мас; він характеризується діяльністю національно-культурних товариств та організацій, розвитком національної освіти, науки, видавничої діяльності тощо. Третій етап – національно-політичне відродження – на цьому етапі утворюються громадсько-політичні організації та партії, які ставлять своїм завданням здобуття національної незалежності; національні питання обговорюються і вирішуються на вищих державних рівнях – урядовому, законодавчому.

Характеризуючи “нижчі” етапи національного відродження, історик вказує на необхідність та важливість культурно-освітньої роботи в умовах національного, політичного й економічного безправ’я. Д. Дорошенко стверджує, що нація, “позбавлена політичних гарантій”, яка “не має ні своєї шляхти, ні заможної буржуазії”, “мусить всі свої сили покласти на скріплення національно-культурної роботи, щоб за її допомогою виховати народні маси і вибороти собі кращу долю”³⁰.

Загальна періодизація національного відродження слов’янських народів, запропонована Д. Дорошенком, багато в чому перекликається з тристадійною схемою розвитку національного руху будь-якого народу – *інтелектуальна, культурна, громадсько-політична стадії* – що її було розроблено пізніше П. Магочій, М. Грохом та Р. Шпорлюком³¹.

У той час як монографія Д. Дорошенка подає доволі цікаві і багато в чому підтверджені життєм ідейні положення, вона майже не містить якихось значних новацій у суто історичному плані. Проте на деякі погляди вченого щодо окремих проблем історії слов’янства звернемо увагу.

³⁰ Д. Дорошенко, *Слов’янський світ в його минулому й сучасному*, Берлін 1922, т. 2, с. 222.

³¹ В.Г. Сарбей, *Етапи формування української національної свідомості (кінець 18 – початок 20 ст.)*, УДЖ 7–8 (1993) 15. Теоретичні проблеми українського національного відродження, зокрема його періодизації, досліджено у працях І. Лисяка-Рудницького, В. Сарбея та ін. І. Лисяк-Рудницький виділяє такі три етапи формування національної свідомості українського народу: 1-й – кінець XVIII століття – 40-ві рр. XIX століття – “шляхетська епоха”, яку характеризує перевага дворянства козацького походження на Лівобережжі та польсько-українського шляхетства на Правобережжі; 2-й – 40-80-ті рр. XIX століття – “народницька епоха”, коли на провідне місце суспільного життя пробивається демократична інтелігенція, опанована ідеєю “служіння народowi”; 3-й – 90-ті рр. XIX століття – 1914 р. – “модерністична епоха”, під час якої український рух від інтелігенції починає проникати в маси (детально див.: І. Лисяк-Рудницький, *Нариси з історії нової України*, Л. 1991; І. Лисяк-Рудницький, *Історичні есе. В 2-х тт.*, К. 1994). В. Сарбей пропонує таку періодизацію: 1-й етап – “дворянсько-шляхетський” (до середини 40-х рр. XIX століття); 2-й – “різничинсько-народницький” і 3-й – “загальнонародний” (з 90-х рр. XIX століття до 1914 р.) (див.: В.Г. Сарбей, *Op. cit.*, с. 3–16).

В монографії Д. Дорошенко розвиває теоретичні принципи, що були розроблені М. Грушевським стосовно історії трьох східнослов'янських народів – білоруського, великоруського й українського³², на дослідження історії всіх слов'янських народів. Вважаючи найбільш доцільним і раціональним досліджувати окремо історію кожного з слов'янських народів, не втручаючись при цьому в царину історії інших, вчений розглядає “кожний слов'янський народ як цілком самостійний”.

Своєрідністю відрізняються погляди Д. Дорошенка на етногенез південнослов'янських народів. Зокрема, в монографії розглядається походження та історія лише двох з них – словенців і сербів. Стосовно македонців автор дотримується тієї точки зору, що в місці поєднання територій, колонізованих сербами та болгарами, витворився середній, перехідний тип – македонці – на яких претендують однаково й серби, й болгары³³. Треба зазначити, що і до сьогодні це питання залишається невіршеним остаточно, стосовно цього і зараз серед болгарських, македонських, сербських істориків й політиків існують різні погляди.

Дуже спірна трактовка історії сербів і хорватів. Так, вчений вважає, що “сербське плем'я ... поділяється на кілька племен, найбільш відрізняються три типи сербського племені: властиві серби, хорвати і далматинці”, та, на його думку, з погляду етнічного, лінгвістичного й національного вони складають варіанти одного цілого³⁴.

“Слов'янський світ в його сучасному й минулому” Дмитра Дорошенка, будучи, з одного боку, породженим соціально-політичною та науково-освітньою ситуацією, що склалася в Україні і у світі в цілому на початку ХХ століття, з другого – являв собою своєрідну відповідь на нагальні потреби українського національного й культурного життя.

В українській науковій літературі це була справді перша солідна праця з слов'янознавства, де охоплено суцільно історію, етнографію та культуру слов'янських народів. До того ж, головне завдання праці – “дати по змозі основні відомості й факти й допомогти читачеві орієнтуватися самому серед великої літератури слов'янознавства” – було повністю виконане.

Більш детально теоретичні аспекти історії східних слов'ян розроблено Д. Дорошенком у статті “Was ist osteuropäische Geschichte?”³⁵, де

³² М. Грушевський, *Звичайна схема “руської історії” й справа раціонального укладу історії східного слов'янства*, Сборник статей по славяноведению, Санкт-Петербург 1904, т. 1. Саме за цим принципом він уложив свою фундаментальну працю “Історія України-Руси”.

³³ Д. Дорошенко, *Слов'янський світ в його минулому й сучасному*, т. 2, с. 112.

³⁴ *Ibid.*, с. 111.

³⁵ D. Doroschenko, *Was ist osteuropäische Geschichte? (Zur Abgrenzung der ukrainischen und russischen Geschichte)*, Zeitschrift für osteuropäische Geschichte, Band IX., Heft I. (1934) 21–67. Український переклад цієї статті було надруковано в журналі “Український історик” (1982, № 1–2, с. 5–21; № 3–4, с. 106–118; 1983, № 2–4, с. 113–131).

історик аргументовано доводив, що історію Східної Європи слід розглядати, як “історію різних, населяючих цю частину Європи, народів, які хоч і жили довгий час в спільних державних організаціях, але пройшли кожен свій особливий історичний процес і виробили свою окрему національну фізіономію”³⁶.

Аналізуючи роль України в історії Східної Європи, історик приходить до таких висновків:

- українці організували першу на Сході Європи велику державу, яка втягла в орбіту культурного життя всі східно-слов'янські народи;
- хоч Київська держава, як і її продовження – Галицько-Волинське королівство, зруйнувались з причин зовнішнього і внутрішнього характеру, проте аж до половини XIV століття Україна була оборонним валом, який захищав Європу від натиску кочових орд Азії;
- українські землі стали основою політичної могутності Великого Князівства Литовського і Польщі та, перебуваючи у складі цих держав, як і раніше, обороняли Західну Європу проти татарсько-турецького натиску; в той же час вони продовжували відігравати роль культурного моста між Західною та Східною Європою;
- перехід частини України під гегемонію Москви став основою державної могутності Російської імперії в системі європейських держав і пришвидчив занепад старої Польської Річи-Посполитої;
- Україна стала головним джерелом економічної і культурної сили Росії;
- перехід частини західно-українських земель під владу Австрії сприяв політичній і культурній гравітації українців до Заходу;
- колоніальна політика Росії проти України, система централізації і русифікації сприяли розвитку українського сепаратизму й призвели до занепаду Російської імперії в кінці світової війни;
- незважаючи на те, що українцям не вдалося втримати політичну самостійність, Україна не перестала бути чинником міжнародної політики, хоч поки що і пасивним. Україна є ахілесовою п'ятою СРСР; у Польщі українське питання є однією з найважливіших проблем внутрішньої і зовнішньої політики³⁷.

³⁶ Д.І. Дорошенко, *Що таке історія Східної Європи? (До питання про розмежування української і російської історії)*, Український історик 1–2 (1982) 5–6.

³⁷ D. Doroschenko, *Die Rolle der Ukraine in der Geschichte Osteuropas*, Deutsche Monatshefte in Polen (Posen), 1937, Dezember, S. 245–253; 7 лютого 1935 року у “Німецькому товаристві для дослідження Східної Європи” була прочитана лекція професора Дмитра Дорошенка за темою: “Роля України в історії Східної Європи” (Свідок, *Роля України в історії Східної Європи*, Тризуб (Париж), ч. 8 (1935, 24 лютого) 4–5).

Не обминув увагою Д. Дорошенко і ключові для України, всієї Східної Європи й слов'янства російсько-українські відносини. Розглядаючи історію України в європейському контексті, вчений аргументовано доводив, що Польща, як союзник не була надійним партнером і не могла забезпечити майбутнього України³⁸. Майбутнє двох великих слов'янських народів історик уявляв у вигляді “щільного братерського союзу, себто щільного політичного, військового й економічного союзу двох держав: Росії й України. Але саме – двох зовсім самостійних і рівноправних держав, а не гегемонії Великоросії над Україною з московськими “воєводами” в Києві”. Комбінацію України з Польщею проти Росії він вважав за глибоко помилкову, з історичного погляду неприродну і згубну насамперед для України. Д. Дорошенко був впевнений, що коли Україна матиме за собою “союзну з нею і дружню їй Росію, то цілий світ не буде страшний для неї, якщо ж вона матиме в Росії ворога, то й цілий світ їй не допоможе. Україна і Росія неминуче мусять жити у взаємному союзі – міцному й непорушному раз назавжди...”³⁹.

Д. Дорошенко мислив собі майбутню самостійну Україну як незалежну, окрему державу, що “добровільно, на підставі свідомості споріднених, культурних, релігійних, економічних і всяких інших зв'язків, укладе щільний економічний та мілітарний союз з братерською Великоросією”⁴⁰.

Варто зазначити, що у вирішенні питання про російсько-український союз історик стоїть досить близько до позиції В. Липинського, який 1926 року в передмові до “Листів до братів-хліборобів”, зокрема, писав: “...може бути союз України з Москвою такий, як союз монархічної Норвегії з монархічною Швецією, ... такий непринижуючий союз між країнами, які творили колись одну державу, можливий тільки тоді, коли вони монархії”⁴¹. Щоправда, на відміну від ідеолога і провідника українського монархізму, Дмитро Дорошенко залишає за українським та російським народами право самим у майбутньому вирішувати питання стосовно суспільно-політичного устрою своїх держав.

³⁸ Б. Крупницький, *Д.І. Дорошенко і слов'янський світ*, с. 62.

³⁹ *З листів Д. Дорошенка до С. Мельгунова 1926 р.*, Возрожденіе (Париж) 17 (1951) 152–157; див. також: Україна (Париж), ч. 6 (1951) 485–486.

⁴⁰ *З листів Д. Дорошенка до С. Мельгунова 1926 р.*, с. 152–157; див. також: Україна (Париж), ч. 6 (1951) 485–486.

⁴¹ В. Липинський, *Вступне слово для читачів з ворожих таборів*, [в:] Вячеслав Липинський, *Повне зібрання творів, архівів, студій. Твори. Т. 6. Кн. 1. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму*, К.; Філадельфія 1995, с. XXVII.

Д. Дорошенко як історик пережив еволюцію своїх поглядів. І якщо його дореволюційні праці йшли в руслі народницької історіографії, то в еміграції в своїх наукових творах він виступає вже як один з яскравих представників державницької школи в українській історичній науці, що чітко відобразилось і на його слов'язнознавчих студіях.

Виступаючи як популяризатор історії України у науковій літературі країн Європи та Америки – наукові праці вченого друкувалися майже всіма європейськими мовами – вміщуючи в часописах свої статті й розвідки з української історії, історіографії, історії церкви, літератури тощо, професор Д. Дорошенко має визначні заслуги в справі ознайомлення європейських і світових наукових кіл та широкої громадськості з минулим й сучасним йому життям українського народу, у тому числі й як одного з найбільших слов'янських народів.